

Romualdas Giedraitis-Spalis

Nuotrauka iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bibliografijos

Per Antrąjį pasaulinį karą ir sovietinę okupaciją emigravo apie 70 procentų Lietuvos rašytojų. Dauguma atvyko į JAV, D. Britaniją, Australiją.

Romualdas Giedraitis-Spalis (1913 11 13 – 1980 05 14) - vienas iš D. Britanijoje gyvenusių lietuvių egzodo prozininkų, talentingas novelistas, feljetonų autorius. Tarpukario Lietuvoje subrendusiai kartai, jos likimui ir gyvenimo vingiams atskleisti yra skirtas R. Spalio keturių romanų ir trijų apysakų ciklas.

Romualdas Giedraitis-Spalis, nepriklausomoje Lietuvoje išaugęs lietuvis patriotas, talentingas žmogus, pedagogas, rašytojas, šiandienės Lietuvos skaitytojui dar nėra itin žinomas autorius. Šis kūrėjas yra dirbęs Zarasų gimnazijoje bei palaidotas Zarasų krašte – Dusetose.

„mokėsi R. Giedraitis-Spalis Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Nuo 1936 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo slavų ir lietuvių kalbas bei literatūras. Kai to universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas buvo perkeltas į Vilnių, ten tęsė savo studijas. Laiku jas užbaigti sutrukdė sovietų okupacija – nespėjęs išlaikyti kelių egzaminų, pradėjo dirbti lietuvių kalbos mokytoju rusų gimnazijoje

Kaune. Baigiamuosius egzaminus išlaikė ir humanitarinių mokslų diplomą gavo jau vokiečių okupacijos metais.

Nuo 1940-ųjų rudens iki pasitraukimo iš Lietuvos dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą Zarasų gimnazijoje. Ši aplinkybė buvo lemtinga likusiam jo gyvenimui. Čia jis susipažino su tos pačios gimnazijos mokytoja Angele Butkyte, gimusia 1915 m. kovo 30 d. Dikmonių kaime, Dusetų valsčiuje, Zarasų apskrityje vidutinio ūkininko šeimoje, baigusia Dusetų pradžios mokyklą, vėliau Zarasų gimnaziją ir studijavusia Dotnavos žemės ūkio akademijoje, kur, be privalomų disciplinų, dar privalėjo išeiti namų ūkio kursą. Susituokė su ja 1941 m. lapkričio 31 d. Angelė nuoširdžiai ir ištikimai su vyru dalijosi gyvenimo džiaugsmais ir rūpesčiais, skatino jo kūrybinius užmojus, lengvino sunkmečio našta, budėjo prie jo lovos iki paskutinio atodūsio. Ir po mirties pildė jo paskutinę valią, rūpinosi perlaidojimu ir atminimo įamžinimu. Prieš antrąją sovietų okupaciją 1944 m. R. Giedraitis-Spalis pasitraukė į Vokietiją, gyveno Breslau (dab. Wrocław) mieste, dirbo ginklų fabrike, karo pabaigą sutiko Deliče (Delitzsch). Kiek pabuvęs Stolberge, ilgiau apsigyveno Detmoldo ir Greveno pabėgėlių stovyklose, kur dirbo lietuviškose gimnazijose, aktyviai įsijungė į tremtinių gyvenimą, redagavo ir išleido kelis kultūros žurnalo „Tėvynės šešėlyje“ numerius. Nuo 1947 m. R. Giedraitis-Spalis gyveno Anglijoje. Atidirbęs tris mėnesius žemės ūkio stovykloje, persikėlė į Halifaksą (Halifax). Čia aštuonerius metus dirbo tekstilės fabrike, kol gavo matematikos mokytojo vietą Clare-Hall gimnazijoje. Žmona Angelė čia dėstė rankdarbius ir siuvimą. Apie savo apsisprendimą likti gyventi Anglijoje rašė taip: „Kelios priežastys padėjo man „išalti“. Pradžioje, neturėdamas giminių Amerikoje, praradau viltį patekti į ją. Vėliau, kai JAV įsikūrę bičiuliai kvietė ir siūlė, o vienas net atsiuntė afidavitus – ilgai dvejojau neapsispręsdamas. Buvau jau gan žmoniškai įsikūręs Anglijoje. Pašonėje esantieji Europos amžių lobiai traukė ir viliojo juos pažinti (...) Pagrindinė priežastis, kuri padėjo apsispręsti už Halifaksą, tai jo izoliacija. Savanoriškai pasirinkau tremtį...“ (Dirva. 1969, saus. 17). Gyveno iš pradžių sename name, paskui nusipirko puikų vienaaukštį. Prie namo puoselėjo sodą, kuriame sodino vaismedžius, dekoratyvinius krūmus, gėles.

R. Giedraitis-Spalis mokytojavo ir rašė. Skundėsi ir labai gailėjosi, kad prasidėjo su tuo mokytojo darbu. 1975 m. išėjo į pensiją, tikėjosi turėti daugiau laisvo laiko atsidėti kūrybai.

R. Giedraičio-Spalio literatūrinės veiklos pradžia – 1939 metai. „Lietuvos aidas“ ir „Akademikas“ išspausdino jo pirmąsias noveles. Sovietų ir vokiečių okupacijų metais tylėjo. Išeivija R. Giedraitį-Spalį pirmiausia pažino kaip feljetonistą, įdomų literatūrinių vakarų dalyvį, gebėjusį patraukti aktualijomis klausytojus, mokėjusį gražiai, įtikinamai perteikti savo kūrinį, prajuokinti.”

Iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bibliografijos

<https://www.lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/biobibliografijos/920-giedraitis-spalis-romualdas>

Dabartinės Zarasų „Ažuolo“ gimnazijos Mokytojų Tarybos protokoluose Romualdo Giedraičio pavardė pirmą kartą paminėta 1941 m. rugsėjo 23 d. (protokolo Nr. 2). Taigi, jis gimnazijoje pradėjo dirbti 1941 metų rudenį. To meto Lietuvos mokyklose dėl okupacijų ir karo poveikio labai trūko mokytojų. Zarasų gimnazija mokslo metus pradėjo rugsėjo 15 d. pamaldomis bažnyčioje, be to, konstatuota, kad „*mokytojų tuo tarpu maža, o klasių 12, tai pirmosios, ketvirtosios ir penktosios klasės, kol atvažiuos daugiau mokytojų, bus jungiamos*“. Rugsėjo 23 d. posėdyje, kuomet pirmą kartą protokole parašyta R. Giedraičio pavardė, iš viso dalyvavo tik šeši mokytojai. Tik nuo lapkričio mėn. gimnazijoje ėmė dirbti dvylika mokytojų, o 1943-1944 m.m. jų jau buvo penkiolika.

Pirmąją sovietinę okupaciją nutraukęs „*Išlaisvinimo karas*“ netrukus palaidojo viltis atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Sovietinį okupantą pakeitė nacistinis. Sovietų laikų netektys 41-ųjų m. viduryje pasipildė žydų tautybės Zarasų gimnazistų praradimu. Vokiečių okupacinis režimas visaip varžė lietuviškų mokyklų veiklą, planavo jas visai uždaryti. Beveik kiekvienas gimnazijos Mokytojų tarybos posėdis prasidėdavo valdžios aplinkraščių skaitymu. Aplinkraščiuose - nurodymai mokytis vokiečių kalbos, pašalinti marksistinių ir antivokiškų tendencijų turinčias knygas ir vadovėlius iš mokyklų bibliotekų, švęsti fiurerio gimimo dieną, atlikti darbo prievoles, patiems apsirūpinti kuru žiemai, paruošti kalėdinių dovanėlių vokiečių kareiviams ir daugelis kitų. Visi karo ir okupacijų baisumai paliesdavo ir Zarasus. Tačiau Lietuva turėjo išlikti, turėjo išlikti išsaugodama savąją mokyklą ir jaunąją kartą. To ir siekė Zarasų gimnazijos mokytojai, dirbdami ekstremaliomis nacistinės okupacijos sąlygomis.

1942 m. lapkričio 30 d. Mokytojų Tarybos posėdyje, aptariant pirmojo trimestro rezultatus, R. Giedraitis kalbėjo, kodėl virš 20 % mokinių gavo nepatenkinamus įvertinimus iš lietuvių kalbos. Pasak mokytojo, VII ir VIII klasėje dalis gimnazistų „*nemoka savarankiškai rašyti temų ir daro daugybę gramatikos ir sintaksės klaidų, ...visai neturi supratimo apie sintaksę ir gramatiką.*“ IV b klasėje „*buvo priimta daug mokinių, kurie atėjo su mokyklos pažymėjimais, bet vėliau pasirodė, kad jie visai nemoka lietuvių kalbos.*“ Šiuos pastebėjimus Giedraitis iš dalies pakartojo ir 1943 m. kovo 1 d. Mokytojų Tarybos posėdyje aptariant antrojo trimestro rezultatus. Tame pačiame posėdyje gimnazijos direktorius Pranas Pauliukonis paragino mokytojus daugiau skirti rašomųjų darbų. Be to, prašė „*mok. R. Giedraitį pasiaiškinti, kodėl antrosiose klasėse per 2 mėn. neparašytas nei vienas rašom. darbas. VII-oje kl. per visa trim. parašytas tik vienas rašom. darbas ir VIII-oje kl. tik 2 raš. d.*“.

1943-ųjų metų abiturientų išleistuvės (Zarasų gimnazijos), F-5595/GEK 10153. Originalas saugomas Zarasų krašto muziejuje. Autorius nežinomas.

Pirmoje eilėje antra iš kairės sėdi Angelė Butkytė, šeštas – direktorius Pranas Pauliukonis

Antroje eilėje iš dešinės septintas stovi klasės auklėtojas Romualdas Giedraitis

Mokytojaudamas Zarasų gimnazijoje R. Giedraitis buvo lietuvių kalbos egzaminų komisijos nariu – asistentu, vėliau egzaminatoriumi. Jo žmona Angelė Butkytė dėstė gamtos mokslus, buvo biologijos egzaminų komisijos narė. Nuo 1943 m. A. Butkytė ėjo ir direktoriaus pavaduotojo pareigas.

1944 m. kovo 1 d., aptariant antrojo trimestro užbaigimą, mokytojai turėjo argumentuoti, kodėl virš penktadalio klasės mokinių turėjo nepatenkinamus pažymius. Romualdas Giedraitis „*pasiteisina, kad mokiniai neturi rašybos pagrindų, nes III-IV kl. kursas esąs beveik nepalietas...Dėl V a k. parašytų lietuvių kalbos nepatenkinamų pažymių virš 20 % mok. Giedraitis paaškina, kad klasė yra didelė, yra nesimokančių mergaičių ir dalis, atvykusi iš progimnazijos neturi IV kl. pagrindo.*” Kalbėjo ir Giedraičio žmona: „*...dėl VII a kl. parašytų chemijos nepatenkinamų pažymių virš 20 % mok. A. Butkytė pasiteisina, kad klasė yra nedarbšti.*”

1944 m. pavasarį artėjančio Rytų fronto nuojauta buvo akivaizdi. Direktorius P. Pauliukonis ragino mokytojus „*pasistengti nors sutrauktai baigti kursą ir tuoj patikrinti mokinių žinias, kad būtų pažymių*”. Mokykloje tuo metu mokėsi 430 gimnazistų.

1944 m. birželio 17 d. (Nr. 16) Mokytojų Tarybos protokolas liko tik pradėtas rašyti. Protokole paskutinį kartą užfiksuotos R. Giedraičio ir A. Butkytės pavardės. Prasidėjo masinis (apie 64 tūkst) Lietuvos gyventojų traukimas į Vakarų. Prie jų buvo priversti prisidėti, karo pabėgėliais tapę, būsimoji dipukai ir emigrantai, Romualdas Giedraitis-Spalis ir Angelė Butkytė. Zarasų gimnaziją paliko 2/3 mokytojų, įskaitant ir direktorių.

1944 m. liepos 13 d. sovietinė kariuomenė įsitvirtino Vilniuje, rugpjūčio 1 d. įžengė į Kauną. 1944 m. rugsėjo 20 d. Zarasų gimnazijos protokole rašoma: „*mokslo metai pradkami spalio mėn. 2 d. 1944/5 m.m. yra nepaprasti, nes jie pradkami socialistinėje Tarybų Lietuvoje.*”

Zarasų „Ažuolo“ gimnazijos mokytojas

Rimantas Bazaras

2023 m. vasario